

ПАРАМЕТРАЛЬНІ ОПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ ПРЕДИКАТИВ НЕОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ

У статті проаналізовано семантичну структуру поняття неозначеної кількості, схарактеризовано засоби репрезентації неозначено-кількісних предикатів на мовному рівні.

Ключові слова: предикат кількості, квантифікація, неозначена кількість, граматичні засоби вираження предикатів кількості, опозиція.

Однією з найуніверсальніших онтологічних категорій є категорія квантитативності, яка існує в діалектичній єдності понять означеної та неозначеної кількості, що характеризуються широким спектром семантичних відтінків і засобів їх реалізації на мовному рівні. Особлива неоднорідність і варіативність притаманна системі репрезентантів неозначеної кількості, що дозволяє здійснити яскраву, образну квантитативну оцінку, найбільш відповідну авторському задумові.

Метою пропонованої статті є з'ясування семантичних особливостей предикатів власне неозначеної кількості¹ шляхом побудови системи параметральних опозицій. Об'єктом дослідження стали елементарні прості речення, дібрані з художніх творів, у яких квантитативні предикати на формально-граматичному рівні співвідносяться з присудками.

На думку К. Г. Городенської, неозначена кількість може вказувати на різні величини в загальному множинному ряду, зокрема: а) малу неозначену кількість (*мало людей, небагато часу кілька днів*); б) велику неозначену кількість (*багато учнів, чимало дітей, стонадцять разів*); в) надзвичайно велику неозначену кількість (*тьма народу, сила людей, безліч квітів, океан вражень*); г) інші значення (*кільканадцять літ, кількадесят лекцій*). Така градація недиференційованої кількості узагальнено відбиває висхідний числовий ряд, який утворюють означено-кількісні числівники [2, 18]. Вважаємо за доцільне дещо доповнити запроповану семантичну диференціацію поняття неозначеної кількості, скориставшись класифікацією А. М. Ломова, який виділяє два способи квантифікації об'єктів: абсолютний і відносний. Перший передбачає підрахунок предметів у відповідних одиницях вимірювання (літрах, метрах, кілограмах, штуках і т.д.) і дозволяє зафіксувати чотири види кількості: означену, неозначену, приблизну й розподільну. Другий спосіб квантифікації встановлює кількість предметів опосередковано, на основі її відношення до різноманітних зовнішніх обставин. Характер цих відношень розкривається за допомогою трьох пар контрастних параметральних ознак: багато / мало, достатньо / недостатньо, стільки / не стільки [5, 90]. Опосередкована квантифікація є способом репрезентації точно не визначеної множинності.

На наш погляд, на параметральній осі в системі предикатів неозначеної кількості варто виокремлювати такі опозиції: а) велика неозначена кількість (*багато, чимало, немало, кількасот*) – мала неозначена кількість (*кілька, декілька, мало, небагато, обмаль*); б) надзвичайно велика неозначена кількість (*безліч, тьма, сила, уйма, море, океан, кури не клюють, хоч греблю гати, як маку*) – надзвичайно мала неозначена кількість (*мізер, пучка, жменька, як кіт наплакав, як капля в морі*); в) достатня неозначена кількість (*достатньо, вдосталь, вистачає*) – недостатня неозначена кількість (*недостатньо, не вистачає, бракує*); г) неозначена кількість, тотожна іншій кількості (*...стільки, скільки..., ...скільки ж, як і...*) – неозначена кількість, яка не дорівнює іншій кількості (*...не стільки, як..., ...більше, ніж...*). Однак слід зауважити, що неточна квантитативна оцінка предметів і явищ об'єктивної дійсності не є абсолютною і встановлюється контекстуально. Наприклад, висловлювання *Грошей мало* вказує на те, що кількість грошей невелика порівняно з очікуваною, прогнозованою, але безвідносно до загальної їх кількості в універсумі. Тому параметральні опозиції визначаються стосовно певної точки відліку, яка не є постійною й досить часто має індивідуалізований характер.

Найтиповішими репрезентантами контрастних параметральних ознак пари **багато / мало** в нейтральному мовленні є числівники *багато (небагато), мало (немало)*. Вони здатні позначати «будь-яку кількість, означену чи неозначену, яка більша чи менша за іншу кількість, що сприймається як точка відліку» [5, 92]: *Склавиши крильця, вони (метелики) сідають рядочками й купками, багато їх* (І.Багрянний); *Поранених багато* (О.Гончар); *Не запідозрюючи лихого, зайнявся*

¹ * Предикати приблизної кількості та кількості-відношення, які також позначають точно не встановлену сукупність, не є об'єктом цього дослідження.

своїми справами – їх **немало** у чергового по класу (Ю.Збанацький); *Нібито у вас своїх турбот мало* (Леонід Бразов); *Всім було відомо, що його улюбленою зброєю був меч і що мало було сміливців, котрі б так уміло володіли ним, як він* (В.Малик); *Клієнт виклав нам лише ті факти, які в нього були, а було їх небагато...* (Л.Кононович). Стилистично нейтральні числівники набувають емоційного забарвлення й оцінного характеру в тавтологічних структурах, конструкціях із підсилювальними частками чи прислівниками міри і ступеня, наприклад: **Багато-багато** було після того тортів на день її народження, різних бісквітів та наполеонів... (О.Гончар); *Їх (прислів'їв) у вас так багато...* (Леонід Бразов); **Як** їх (поранених) **багато!** – здригнувся Маковей (О.Гончар); *А знаєш, Зінченків дуже багато...* (Леонід Бразов); *Неуважний наглядч забув, скількох він брав «на оправку», звикши іноді водити партіями людей з тих камер, де їх занадто багато* (І.Багрянний); *Коли додивилася, що молока зовсім мало, бо Марііна корова почала відбивати, пішла до Павла на деньку громадити* (М.Матіос); *Часу так мало у нас, жахливо мало часу, а ми нічого не вміємо, нічого не знаємо...* (Ю.Покальчук).

В експресивному мовленні квантитативна оцінка за шкалою **багато / мало** відкриває широкий простір для різномантних засобів вираження кількості. До них належать: а) неозначено-кількісні числівники, які мають певну співвіднесеність із натуральним числовим рядом (*кілька, декілька, кількадесят, кільканадцять, стонадцять*): *Таких було тут кілька...* (Ю.Покальчук); *І їх (Василенків) встало кільканадцять* (О.Гончар); б) лічильні іменники *десяток, сотня*, ужиті у формі множини: *Вас там сотні в кожній камері, і часом двері не закриваються...* (І.Багрянний); в) прислівникові одиниці *повно, навалом, невпрогорт, (не) густо, обмаль, трохи* та ін.: *Тепер же і на вокзалі, і в поїзді бандюг повно* (Леонід Бразов); *Хоч і клопотів невпрогорт, але на рідну Веселу загляну!* (О.Гончар); *Поїзд зупинявся на кожній станції й полустанкові – а їх було густо...* (І.Багрянний); *В магазинах, що позирали на покупців порожніми полицями, людей було обмаль...* (Леонід Бразов); *Господарки було не стільки, що дуже але вже трохи було: корова, свиня, кури, троє товару дробу* (М.Матіос); г) іменники кількісної семантики разом зі словами *цілий, повний*: *Їх ціла бригада, тих, позначених Божою іскрою, сучасників* (І.Багрянний); *Отож тепер дітки пішли, не дітки, а одне іскущеніє. В нас на висілку їх ціла череда...* (Ю.Збанацький); *За те їй (бабусі) тільки мідну медаль видали, а в діда два ордени срібних, а медалей – ціла низка* (Ю.Збанацький); г) сполучення слів: *Часу вільного було в нього з лишком* (Ю.Збанацький); *...у нас, люди добрі, дочками не поле засіяне* (О.Забужко).

Опозиція **надзвичайно велика / надзвичайно мала неозначена кількість**, наближаючись до полярних точок квантитативної параметральної осі, є своєрідним продовженням опозиції багато / мало. Її репрезентанти на мовному рівні мають експресивний характер і представлені такими формами: а) іменники *безліч, безмір, тьма, мізер*, які виражають настільки велику / малу кількість, що навіть важко уявити: *Але пилюнок безліч, і разом вони – хмара...* (О.Гончар); *Здається, життя все перед тобою ти його впокориш, бо сил у тебе безмір, і ти володієш світом...* (Ю.Покальчук); *А коней – тьма-тьмуца!* (В.Малик); б) іменники з переносним значенням, які поєднують у собі семантику кількості й подібності до певних об'єктів, явищ [3, 88] (*гора, ліс, море, океан, хмара, злива, рій, жменька, пучка*): *Ідей хмари!* (О.Гончар); *Колись, мабуть, і справді хат була жменька, звідси й назва* (Леонід Бразов); в) іменники *тисяча, мільйон, мільярд* у формі множини: *Отже, перевдягнись, не видамо, нас (в'язнів) тисячі, – між нами не знайдуть!* (О.Гончар); *Так, нас мільйони. Мільйони, ім'я яким «народ»!*... (І.Багрянний); г) фразеологізми: *Порозлітались хлопці, дівчатами по селах хоч греблю гати...* (О.Гончар); *...заблудитись би можна незнайомій людині у цих плавневих нетрях, що їм немає кінця!* (О.Гончар); *...вивергає... смердючу кашу всіх недоперетравлених життєвських брудів, яких – через верх, де воно в нас все поміщається* (О.Забужко); *Не висилає, хоча їх (грошей) у нього кури не клюють* (Леонід Бразов); *У кожного своїх турбот по саму зав'язку* (Леонід Бразов); *Але островів, певно, є ще до біса* (Ю.Збанацький); *Полону – не злічити!* (В.Малик); *До того ж згадала ця братя про колись уже виконані тут роботи (хоч і було їх на копійку)...* (О.Гончар); *Пального там кіт наплакав...* (Ю.Збанацький).

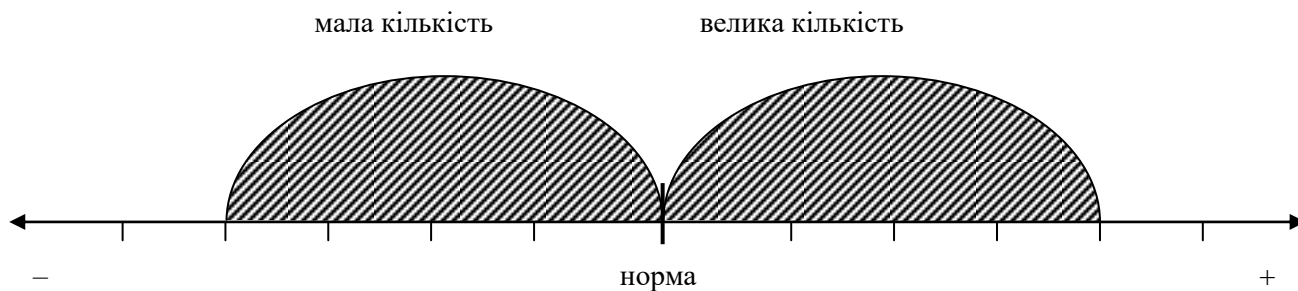
Опозиція **достатня / недостатня кількість**, порівняно з параметральною ознакою багато / мало, має яскраво виражений ситуативний характер і може значно вільніше переміщатися по квантитативній осі, оскільки точка відліку є суто індивідуалізованою, а часто навіть змінною залежно від особистісного сприйняття мовцем норми в той або той період. Спектр репрезентантів розглядуваної опозиції в мові набагато вужчий і представлений: а) прислівниками (*не*) *достатньо, доволі, (не) досить, удосталь* і под., наприклад: *Для того, щоб відвалити тобі років десять, їх (фактів) достатньо* (Леонід Бразов); *...це був типовий комсюк, яких удосталь на кожному підприємстві, в кожному вузі чи технікумі...* (Л.Кононович); *Але їх (слідів війни) і в степу доволі – траншеї, окопи, вирви, а скільки ще в землі мін та снарядів?* (Леонід Бразов); б) дієслова (*не*)

вистачати, (не) бракувати, які займають периферійне місце в системі квантитативних предикатів: *Ніколи до того не був естетом, і рішучості не бракувало теж* (О.Гончар); *Навіть дивно, що зустрічалася зі мною, хоча залицяльників у неї вистачало* (Леонід Бразов); *...спасибі за ласку, в мене й своїх грошей стане...* (О.Забужко); *Дихав на повні груди, але повітря бракувало* (В.Шевчук); *У нас не вистачає боєприпасів, багато вбитих і поранених* (Є.Придан).

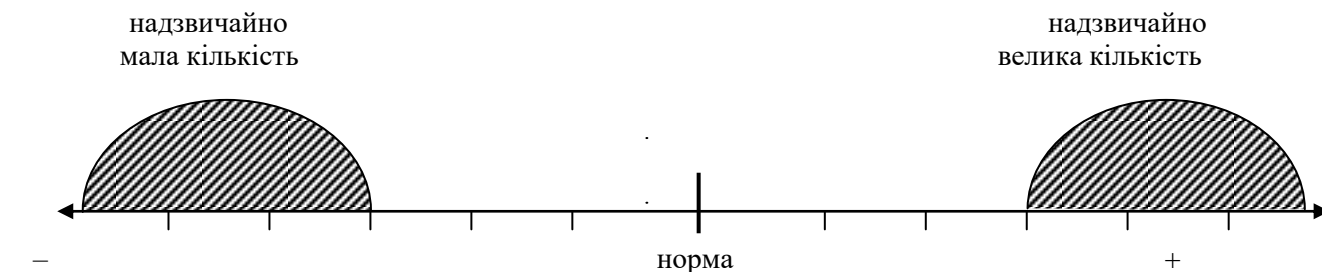
Наступна параметральна опозиція фіксує **тотожність / нетотожність** даної кількості іншим квантитативним показникам і виражається синсемантичним словом *стільки*, здатним уживатися як без заперечення, так і з ним. Вона передбачає обов'язкову проекцію на контекст, роль якого виконують підрядні речення, що розкривають зміст слова *стільки*: *Уже й листу на ній стільки, скільки на лисій Пітриковій голові волосся* (М. Матіос); *Тарілок рівно стільки, скільки арештантів...* (І.Багрянний); *Він добре пам'ятає, що в кожному половецькому роді полонеників було стільки ж, скільки і самих половців, а після розбійницьких нападів на Русь – і більше* (В.Малик). Вказівний займенник *стільки* може бути не експлікований: *Сала на ньому, як на добре вгодованому кабані* (Леонід Бразов) (репрезентанти не тотожної певній величині кількості належать, здебільшого, до предикатів кількості-відношення, які не є об'єктом цього дослідження).

Отже, параметральні опозиції предикатів неозначеної кількості розміщуються на квантитативній осі, яка має градуальний характер і умовно співвідноситься з числовою віссю. В узагальненому вигляді їх можна інтерпретувати так:

1. Опозиція «мала неозначена кількість – велика неозначена кількість» ґрунтується на контрарному протиставленні понять «мало / багато», які рівновіддалені у протилежних напрямках від точки відліку (норми) на квантитативній осі.

2. Опозиція «надзвичайно мала неозначена кількість – надзвичайно велика неозначена кількість» є продовженням опозиції «мала неозначена кількість – велика неозначена кількість». Її члени розміщуються на більш віддаленій відстані від точки відліку, наближаючись до крайніх полярних точок квантитативної осі.

3. Члени опозиції «достатня неозначена кількість – недостатня неозначена кількість» співвідносяться між собою як контрадикторні. Поняття достатньої кількості є нормативним для конкретного мовця в певній ситуації. Тому воно збігається з точкою відліку на параметральній осі, тоді як будь-яка недостатня кількість є меншою від нормативного показника й розміщується зліва від нього.

4. Опозиція «неозначена кількість, тотожна іншій кількості – неозначена кількість, що не дорівнює іншій кількості» також є контрадикторною. Поняття «тотожний» є точкою відліку на квантитативній осі. Будь-який нетотожний кількісний показник є меншим або більшим за нормативну точку й займає місце зліва чи справа від неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – 222с.
2. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови // Мовознавство. – 1978. – №4. – С.18 – 21.
3. Дизенко Н. Д. Листья – дождем, слезы – ручьем // Русская речь. – 1986. – №3. – С.88 – 92.
4. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: Дис. ... канд. філол. наук. – Кіровоград, 1998. – 199 с.
5. Ломов А. М. Двусоставные количественные предложения // Простое предложение: научный анализ и преподавание в школе и вузе: Межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1990. – С.88 – 101.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка: Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
7. Новицкая В. В. Лексика с количественным значением в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – М., 1978. – 16 с.
8. Полянский А. Н. План содержания категории количества в русском языке // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1984. – №1. – С.34 – 41.

Semantic Structure of indefinite quantative phenomenon is analyzed, the methods of indefinite quantative predicates are characterized in this article.

Key words: quantative predicate, quantification, indefinite quantity, grammar means of expressing quantitative predicates.

С.В.Котляренко

ПРОБЛЕМА СТРУКТУРНОГО ТИПУ РЕЧЕННЯ

Пізнати і визначити природу речення намагалися не тільки мовознавці, а й логіки, філософи, психологи і навіть математики.

У сучасних синтаксичних теоріях просте речення розглядають як багатоаспектну синтаксичну структуру, компоненти якої становлять складну ієрархізовану систему відповідного ярусу (власне-